

Корнієнко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДУСТРІЇ МОДИ В УРСР У II ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті розглядається структура, особливості організації та функціонування інституцій, які впливали на формування зовнішнього вигляду радянських громадян. Визначено, що ключовими інституціями радянської індустрії моди були Будинки моделей, науково-дослідні та контролюючі організації (ЦНДІШП, ВІАЛегпром, СХКБ). Авторка приходиться до висновку, що УРСР мала досить розгалужену систему моделювання одягу й була одним із головних центрів розвитку моди в Радянському Союзі. Попри це існували проблеми, які потребували вирішення. Вони не обмежувалися відсутністю належної кількості кваліфікованих працівників чи затягуванням строків виготовлення технічної документації для швейних підприємств.

Ключові слова: радянська мода, Будинки моделей, ВІАЛегпром, СХКБ, ЦНДІШП, УРСР.

Постановка проблеми. Радянська мода є важливим складником у вивченні СРСР і зокрема УРСР. Мода впливала не лише на зовнішній вигляд людини, вона слугувала інструментом формування суспільної свідомості «*homo soveticus*», створення чітко визначеної моделі сприйняття держави й зокрема сприйняття західних «капіталістичних» країн. Особливості структури індустрії моди загалом і моди в СРСР та УРСР зокрема сьогодні не були достатньо вивчені в середовищі професійних істориків, хоча мода як феномен досліджується культурологами, соціологами, філософами. Будинки моделей, СХКБ, ВІАЛегпром як ключові інституції, що формували радянську моду, у своїх розробках моделей і рекомендаціях для фабрик мали не лише враховувати особливості виробничих потужностей, а й ідеологічно правильну лінію партії. Тому дослідження їх структури й особливостей організації є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити, що дослідження радянської індустрії моди не знайшли належного висвітлення ні в публікаціях радянського періоду, які обмежувалися теоретичним підґрунтям існування моди чи наявністю окремих статей у періодиці, що були присвячені, наприклад, вивченню досвіду роботи відділу одягу СХКБ [4, с. 16–19], ні в сучасних історичних працях. Історії взаємин влади й моди присвячені дослідження С. Журавльова та Ю. Гронова [5, с.133–147; с. 100–113; с. 106–116]. Автори монографії розглядають історію розвитку індустрії моди в СРСР й аналізують

зміну в ставленні влади та суспільства до моди [6, с. 31]. Історії моди в Україні в ХХ ст. присвячена робота мистецтвознавця З. Тканко [23], але в праці висвітлюються переважно найбільш характерні та прикметні ознаки костюма, стилі й тенденції, які вплинули на розвиток української моди. Дотичними до теми є дослідження мистецтвознавця М. Костельної, присвячені етнонапрямку у творчості дизайнерів українських Будинків моделей середини ХХ – початку ХХІ ст. [12]. У дослідженні робиться спроба реконструкції етапів розвитку українських Будинків моделей одягу, акцентується увага на еволюції етнопарадигм київської, львівської, одеської, харківської та донецької шкіл дизайну одягу. Праці Н. Лебіної присвячені дослідженню радянської повсякденності й образу радянської людини, а саме аспектам її зовнішності, одягу, поведінки [14].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз структури, особливостей організації та функціонування інституцій в УРСР, що були ключовими для формування модного образу радянської людини та значно впливали на світосприйняття громадян. Дослідження структури індустрії моди дозволяє показати досягнення та прорахунки в галузі легкої промисловості, специфіку її розвитку та становлення в СРСР і УРСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із відновленням у 1944 р. Московського Будинку моделей (далі – МДМ) [6, с. 95] починається відбудова швейних і взуттєвих фабрик [25, од. обл. 199; 26, од. обл. 232; 27, од. обл. 298; 28, од. обл. 303] по всій країні. Уже в 1949 р. МДМ було реоргані-

зовано в Загальносоюзний Будинок моделей одягу (далі – ЗБМО), і він перетворюється на своєрідний інститут моди з безліччю служб і підрозділів, які займалися її основними теоретичними, практичними й методологічними аспектами [21, с. 1]. У період 1944–1948 рр. почали створювати регіональні Будинки моделей (у Києві, Ленінграді, Мінську та Ризі), відбулося об'єднання всіх Будинків моделей у єдину систему на чолі із Загальносоюзним Будинком моделей одягу в Москві. Станом на початок 1949 р. було організовано 12 республіканських і обласних Будинків моделей [30, р. 79]. У другій половині 1950-х рр. їх було вже 16 [5, с. 109]. У 1977 р. у Радянському Союзі функціонувало 38 Будинків моделей одягу, із них 18 – в РРФСР і 7 – в УРСР, а в інших республіках – лише по одному [20, с. 3]. Тому, виходячи із загальної кількості Будинків моделей у Радянській Росії й Україні, можна стверджувати, що саме ці дві республіки були центрами розвитку та пропагування моди в СРСР.

Окрім таких великих інституцій моделювання, як Будинки моделей на чолі зі ЗБМО, існували науково-дослідні організації, які були також наділені функціями науково-методичного керівництва й координації роботи інших моделюючих структур: Центральний науково-дослідний інститут швейної промисловості (далі – ЦНДШП), Спеціальне художньо-конструкторське бюро (далі – СХКБ), Всесоюзний інститут асортименту виробів легкої промисловості та культури (ВІАЛегпром), на розкритті роботи яких доцільно зупинитися детальніше.

Центральний науково-дослідний інститут швейної промисловості був головною науковою установою СРСР, яка фактично займалася всіма питаннями науково-технологічного забезпечення роботи швейної галузі, зокрема вдосконаленням технологій моделювання, конструювання й пошиття одягу, аналізом матеріалів для його виготовлення, вивченням експлуатаційних властивостей одягу, нормуванням, раціоналізацією й підвищенням ефективності швейного виробництва [6, с. 134].

Спеціальне художньо-конструкторське бюро під керівництвом А. Левашової було організоване на початку 1960-х рр. Основними завданнями бюро були такі: розроблення проектів раціонально сконструйованих і художньо оброблених виробів машинобудування та товарів культурно-побутового призначення; узагальнення та пропаганда передового досвіду в галузі художнього конструювання промислової продукції; під-

готовка пропозицій про зняття з виробництва застарілої й незадовільної в аспекті художнього оформлення продукції та постановку на виробництво нових видів продукції, що відповідають сучасним вимогам [1, с. 6]. Саме тут був розроблений метод, що давав можливість створювати різні моделі, тобто варіанти одягу на одній базовій формі і єдиній конструктивній основі. Постійне оновлення характеру колекцій за рахунок тканин, декору й образу моделей без запровадження принципово нового крою дозволяло промисловості легко перебудовуватися й забезпечувати велике різноманіття моделей у магазинах [17, с. 128–129].

Всесоюзний інститут асортименту виробів легкої промисловості та культури одягу був організований у другій половині 1960-х рр. Він займався вивченням асортименту виробів, які випускалися підприємствами легкої промисловості, відбором найкращих зразків і складанням рекомендацій для їх упровадження в масове виробництво, контролем за своєчасним упровадженням нового асортименту тканин і виробів легкої промисловості в масове виробництво, пропагуванням напрямку моди в одязі, а також у художньому й колористичному оформленні тканин, взуття й інших виробів легкої промисловості [18, арк. 16].

Український інститут асортименту виробів легкої промисловості й культури одягу було засновано в 1977 р. Перед УІАЛегпромом було поставлене завдання скоординувати роботу та здійснювати методичне керівництво творчим колективом, який займався питаннями створення нового модного асортименту. Серед обов'язків інституту було вивчення попиту покупців на вироби легкої промисловості; організація реклами та пропаганди виробів через телебачення, радіо, пресу; організація проведення художньо-технічних нарад; розроблення в кооперації з науково-дослідними інститутами та моделюючими організаціями пропозицій щодо впровадження у виробництво нового асортименту тканин, полотен, виробів та інших матеріалів для виготовлення одягу та взуття [15, с. 36]. Зазначимо, що серед усіх радянських республік Інститут асортименту виробів легкої промисловості й культури одягу існував тільки в УРСР і РРФСР. Окрім цього, станом на початок 1960-х рр. у Львові існувала унікальна організація – Інститут хорошого смаку, художньо-технічна рада якого проводила різноманітні консультації, пов'язані з побутом, відбувалися покази мод із метою прищеплення «хорошого смаку» радянському населенню [29, од. обл. 2534].

Необхідно окремо зупинитися на українських Будинках моделей одягу. В УРСР було шість великих Будинків моделей одягу (швейних), які були розташовані в найбільших містах, а саме в Києві, Львові, Одесі, Донецьку, Харкові та Дніпропетровську. Першим Будинком моделей одягу став Київський (далі – КБМО), створений у листопаді 1944 р. [11, с. 40]. У травні 1954 р. організовується Львівський будинок моделей одягу (далі – ЛБМО) [7, с. 40]. У 1958–1960 рр. відкриваються Харківський, Одеський, Донецький і Дніпропетровський будинки моделей одягу [24, арк. 54]. Будинки моделей мали на меті забезпечити нормальне функціонування швейної промисловості, відповідали за своєчасне оновлення асортименту та поліпшення якості швейних виробів, розроблення моделей із характерними мотивами, запровадження у виробництво одягу нових видів і конструкцій і підвищення культури носіння одягу населенням республіки.

Кожен Будинок моделей мав свою спеціалізацію за асортиментом продукції. Наприклад, Одеський будинок моделей одягу працював над створенням одягу для відпочинку, Харківський – над легкою жіночою сукнею, Дніпропетровський – над дитячим і підлітковим одягом, Донецький будинок створював зразки ділового одягу, Київський і Львівський розробляли весь асортимент і були провідними моделюючими центрами в Радянській Україні [15, с. 36; 9, с. 5; 22, с. 25–26]. На думку директорки Львівського будинку моделей Надії Никифорок, ЛБМО в Радянській Україні вважався передовим у сфері моделювання одягу [9, с. 5]. Зокрема, на це впливали близькість до Польщі, з якої можна було першими отримати «інформацію з усього світу», і покоління старих львівських майстрів, які мали дуже хорошу підготовку в моделюванні одягу [9, с. 4; 10, с. 4–5, 9]. Однак за офіційними документами ЛБМО вважався другим у республіці за потужністю (після столичного) [24, арк. 59–60].

Розглядаючи загальну кількість працівників Будинків моделей станом на 1962 р., зазначимо, що найбільше працівників було у Львівському (370 чол.) і Київському БМО (298 чол.), найменше – у Дніпропетровському (100 чол.) [24, арк. 46]. Таким чином, кількість працівників у Львівському та Київському будинках моделей удвічі або втричі перевищувала кількість працівників в інших Будинках моделей республіки. Цей факт ще раз підтверджує виведення на перший план зазначених Будинків моделей.

Оскільки основним принципом створення модних колекцій було стиліове поєднання всіх

елементів (одягу, взуття, головних уборів, шкіргалантереї), виникла потреба в організації профільних Будинків моделей. Упродовж 1960–1980-х рр. в УРСР були організовані Республіканський будинок моделей взуття, Республіканський будинок шкіргалантерейних виробів, Республіканський будинок моделей трикотажних виробів, Республіканський будинок моделей спецодягу [15, с. 36; 8, с. 3].

Будинки моделей слугували центрами моделювання одягу та водночас були пропагандистами моди серед населення. У Будинках моделей проходила регулярна демонстрація моделей одягу нового напрямку, були постійно діючі колекції нових моделей одягу, які демонструвались у виставочних залах Будинків моделей, організовувалися колективні поїздки працівників Будинків моделей на підприємства, фабрики, заводи, у колгоспи й радгоспи з показом моделей одягу й доповідями про те, як красиво одягатися тощо [24, арк. 57]. За 1961 р. новоствореними Харківським, Дніпропетровським, Одеським і Донецьким будинками моделей було зроблено 148 виїздів на різноманітні підприємства: фабрики, заводи, у колгоспи й радгоспи з доповідями й показом нових моделей одягу [24, арк. 58]. У 1962 р. таких виїздів було зроблено 105. Київський і Львівський будинки моделей видавали спеціалізовані альбоми та журнали мод. Майже всі Будинки моделей виготовляли викройки та картинки нових моделей одягу, які продавались населенню. Існувала практика інформування населення через періодичні видання щодо придбання викройок одягу в певному Будинку моделей [3, с. 31].

Праця художників-модельєрів у напрямку створення радянської моди розглядалася як важливий засіб пропаганди й виховання в радянських громадян гарного смаку. Подібні роботи постійно публікувались в періодиці, і не тільки в спеціалізованих журналах мод, але й у журналах суспільно-політичного спрямування («Радянська жінка», «Работница», «Огонек» тощо). Зазвичай у публікаціях моделей одягу зазначалося їх призначення (на роботу, на свято, на навчання тощо), а також для якого віку та фігури більше пасує певний виріб. Окрім цього, художники-модельєри представляли країну на загальносоюзних і міжнародних конкурсах і виставках [16, с. 30–31; 2]. Таким чином, художники-модельєри працювали над створенням як виставкових (перспективних), так і промислових колекцій для населення.

Однією з важливих функцій Будинків моделей була допомога швейним фабрикам та співпраця

з ними, переважно щодо розроблення технічної документації та її впровадження на промислових підприємствах. Під технічною документацією малися на увазі лекала та технологія пошиття певного виробу [9, с. 8]. Щорічно в Будинках моделей виготовляли понад 70% усієї промислової колекції (технічної документації) [15, с. 36]. Варто наголосити, що така документація не була безкоштовною, укладалися договори й установлювалася фіксована плата за розроблення виробу. Таким чином, для Будинків моделей це був один зі способів заробітку. Примітно, що українські Будинки моделей співпрацювали не лише з фабриками зі своєї області [10, с. 15]. Вони мали змогу укласти договори зі швейними підприємствами не тільки по всій території УРСР, але й в інших республіках Радянського Союзу та країнах соціалістичного табору [24, арк. 50]. Але це стосується переважно Київського та Львівського будинків моделей.

Слід зазначити, що в більшості швейних і трикотажних фабрик республіки були власні експериментальні цехи, лабораторії й дільниці, які також займалися розробленням і впровадженням нових видів моделей і фасонів одягу [24, арк. 46]. Наприклад, у результаті перевірки 1962 р. було встановлено, що в швейному об'єднанні ім. Воровського Одеського раднаргоспу був власний експериментальний цех, де працювало 52 особи, серед яких – 13 конструкторів і модельєрів. У Харківському раднаргоспі були експериментальні швейні лабораторії на 14 із 15 швейних підприємств, у яких налічувалося близько 53 модельєрів і конструкторів [24, арк. 47]. Аналогічною була ситуація в Дніпропетровському, Донецькому, Київському, Львівському й інших раднаргоспах.

Попри активний розвиток індустрії моди в УРСР, яка насамперед була представлена Будинками моделей, і досить чітку організацію роботи інституцій, на початкових етапах їх функціонування мала місце й ціла низка проблем. Станом на 1962 р., на думку заступника Голови Держконтролю П. Дудника, найголовнішим недоліком була низька якість розроблених моделей і затягування строків виготовлення технічної документації для швейних підприємств, унаслідок чого впровадження моделей у виробництво було незадовільним, а підприємства швейної та трикотажної промисловості були вимушені самостійно здійснювати розроблення нових конструкцій, фасонів і моделей виробів [24, арк. 49]. У деяких випадках розроблялися моделі одягу з тканин, які не надходили на швейні фабрики, було мало нових видів і конструкцій одягу з наявних груп тка-

нин, які слід було б упроваджувати для пошиття одягу. Наприклад, Дніпропетровським будинком моделей у 1961 р. було виготовлено 94 моделі жіночих капелюхів, але через те, що їх виготовив малокваліфікований працівник, жодна фабрика не закупила цих моделей. Ці зразки було продано торговельним організаціям зі збитками близько 2,6 тис. крб. Художників-модельєрів Донецького будинку моделей підозрювали в запозиченні моделей із московських журналів мод («Журнал мод», «Моделі сезону») замість розроблення власних моделей [24, арк. 49]. У Львівському будинку моделей із 924 розроблених моделей швейних виробів у 1961 р. виготовлено технічної документації та зразків за замовленням швейних підприємств тільки на 672 моделі, а впроваджено з них на підприємствах раднаргоспу лише 331 модель [24, арк. 50]. Зі створених Харківським будинком моделей у 1961 р. 762 конструкцій швейних виробів художньою радою було затверджено 718, відібрано промисловими підприємствами 440, а продано їм технічної документації лише на 242 моделі [24, арк. 51].

Низька якість виробів частково пояснюється тим, що на початку 1960-х рр. у швейній промисловості було недостатньо фахівців із таких спеціальностей, як художник-модельєр і конструктор одягу, оскільки спеціального учбового закладу в УРСР із підготовки цих спеціалістів не було. І хоча в березні 1961 р. відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР при Київському технікумі легкої промисловості були створені дворічні курси з підготовки конструкторів і модельєрів [24, арк. 59], вони не могли підготувати достатню кількість спеціалістів для УРСР.

Висновки. Отже, для розвитку індустрії моди та її пропагування в радянському суспільстві створювалася низка державних інституцій (Будинки моделей, науково-дослідні та контролюючі організації). Будинкам моделей одягу відводилася надзвичайно важлива роль, адже вони були головними трансляторами радянської моди. В УРСР сформувалася досить розгалужена система моделювання одягу, яка включала Український інститут асортименту виробів легкої промисловості й культури одягу, шість швейних і чотири профільних Будинки моделей. Цей факт свідчить про те, що УРСР була одним із головних центрів моделювання одягу в Радянському Союзі. Поряд із розробленням нових моделей одягу для впровадження в масове виробництво Будинками моделей виготовлялися виставочні моделі одягу для експонування на міжнародних

ярмарках і виставках, а також моделі одягу, що входили в колекцію для показу населенню як перспективного напрямку в моделюванні. Попри це мала місце ціла низка проблем, які потребували вирішення. Вони не обмежувалися відсутністю належної кількості кваліфікованих працівників

чи затягуванням строків виготовлення технічної документації для швейних підприємств, що значно ускладнювало впровадження нових моделей одягу. Тому структура, функції й організація індустрії моди в країні потребують подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Волович М. Специальное художественно-конструкторское бюро. Декоративное искусство СССР. 1963. № 11. С. 6.
2. Державний архів міста Києва (ДАК). Ф. Р-1219. Оп. 1. Спр. 110. 17 арк.
3. Дитячі моди. Радянська жінка. 1959. № 12. С. 31.
4. Ефремова Л. Модельер работает для промышленности. Декоративное искусство СССР. 1965. № 4. С. 16–19.
5. Журавлев С., Гронов Ю. Власть моды и Советская власть: история противостояния. Историк и художник. 2000. № 1. С. 133–147; № 3. С. 100–113; № 4. С. 106–116.
6. Журавлев С., Гронов Ю. Мода по плану: история моды и моделирования одежды в СССР, 1917–1991. М.: ИРИ РАН, 2013. 496 с.
7. Залесская Е. История Львовского Дома моделей одежды. Міський медіаархів Центру міської історії Центрально-Східної Європи. Львів, 1980. 16 с.
8. Інтерв'ю з Галиною Уваркіною. Особиста колекція автора. Київ, 2017. 7 с.
9. Інтерв'ю з Надією Никифорок. Міський медіаархів Центру міської історії Центрально-Східної Європи. Львів, 2015. 28 с.
10. Інтерв'ю з Надією Никифорок. Особиста колекція автора. Львів, 2018. 17 с.
11. Костельна М. Діяльність українських будинків моделей одягу в 60–80-х рр. ХХ ст.: концепції розвитку модних тенденцій. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 24. С. 37–48.
12. Костельна М. Творчість дизайнерів українських будинків моделей середини ХХ – початку ХХІ ст.: етнічний напрям: автореф. дис....канд. мистецтвознавства: 17.00.07. Київ, 2016. 19 с.
13. Крамаренко Л. Об искусстве одежды. Декоративное искусство СССР. 1964. № 5. С. 21.
14. Лебина Н. Мужчина и женщина: тело, мода, культура. СССР – оттепель. М.: Новое литературное обозрение, 2014. 208 с.
15. Мода і виробництво. Краса і мода. 1979. Літо. С. 36.
16. Патюліна Н. Львівський будинок моделей. Радянська жінка. 1959. № 5. С. 30–31.
17. Пармон Ф. Композиция костюма. М., 1985. 264 с.
18. Российский государственный архив экономики (РГАЭ). Ф. 198. Оп. 1. Д. 147. Л. 16.
19. РСФСР. Журнал мод. 1977. № 3 (129). С. 23.
20. Советское моделирование и промышленность – для народа. Журнал мод. 1977. № 3 (129). С. 3.
21. Стриженова Т., Темерин С. Советский костюм за 50 лет. Часть II. Журнал мод. 1967/1968. № 4 (90). С. 1–4 (приложение).
22. Украина. Журнал мод. 1977. № 3 (129). С. 25–26.
23. Тканко З. Мода в Україні ХХ століття. Львів: АРТОС, 2015. 236 с.
24. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО). Ф. 2. Оп. 10. Спр. 959. 171 арк.
25. Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного (ЦДКФФА). Од. обл. 199, кіножурнал «Радянська Україна», січень 1945 р.
26. ЦДКФФА. Од. обл. 232, кіножурнал «Радянська Україна», травень 1945 р.
27. ЦДКФФА. Од. обл. 298, кіножурнал «Радянська Україна», березень 1946 р.
28. ЦДКФФА. Од. обл. 303, кіножурнал «Радянська Україна», березень 1946 р.
29. ЦДКФФА. Од. обл. 2534, кіножурнал «Радянська Україна», вересень 1962.
30. Gronov J., Zhuravlev S. Fashion meets socialism: Fashion industry in the Soviet Union after the Second World War. Helsinki, 2016. 306 p.

СТРУКТУРА И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНДУСТРИИ МОДЫ В УССР ВО II ПОЛОВИНЕ XX СТ.

В статье рассматривается структура, особенности организации и функционирования институтов, которые влияли на формирование внешнего вида советских граждан. Определено, что ключевыми институциями советской индустрии моды были Дома моделей, научно-исследовательские и контролирующие организации (ЦНИИШП, ВИАЛегпром, СХКБ). Автор приходит к выводу, что УССР имела достаточно разветвленную систему моделирования одежды и была одним из главных центров развития моды в Советском Союзе. Несмотря на это, существовали проблемы, которые требовали решения. Они не ограничивались отсутствием должного количества квалифицированных работников или затягиванием сроков изготовления технической документации для швейных предприятий.

Ключевые слова: советская мода, дома моделей, ВИАЛегпром, СХКБ, ЦНИИШП, УССР.

STRUCTURE AND PECULIARITIES OF THE FASHION INDUSTRY FUNCTIONING IN THE UKRAINIAN SSR IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article deals with the structure, organization, and functioning of institutions that influenced the formation of Soviet citizens' appearance. It is determined that the key institutions of the Soviet fashion industry were houses of fashion design of clothes, research and regulatory organizations (the Central Scientific Research Institute of the Garment Industry, the Special Art and Design Bureau, the All-Union Institute of Product Assortment and Culture of Dress). The author comes to the conclusion that the USSR had a fairly extensive system of modeling clothes and was one of the key centers of fashion development in the Soviet Union. Despite this, there were a number of problems that needed to be addressed. They were not limited to the lack of a proper number of skilled workers or the delay in the production of technical documentation for clothing factories.

Key words: Soviet fashion, houses of fashion design of clothes, All-Union Institute of Product Assortment and Culture of Dress, Special Art and Design Bureau, Central Scientific Research Institute of the Garment Industry, Ukrainian SSR.